

generációs struktúrája, mentalitása, ideológiai beállítottsága és tartózkodási hossza a befogadó országban?

- E szervezetek hogyan tartottak fenn kapcsolatot az anyaországgal, a határon túli magyarokkal, más nyugati magyar diaszpórákkal, nem-kormányzati és nemzetközi szervezetekkel, és ezek hogyan hatottak a befogadó országban végzett érdekvédelmi tevékenységeikre?
- Az anyaországgal folytatott kapcsolatok mely modelljei érvényesültek a különböző esetekben? Hogyan lehet e kapcsolatokat fejleszteni, milyen más országokban bevált módszereket lehet alkalmazni a magyar diaszpórák esetében, s az utóbbi időben újonnan kiépített politikai kapcsolatoknak mik voltak a hatásai a diaszpóra életére?
- E szervezetek politikai képviselői hogyan kerültek pozícióikba? Milyen szerepeket vettek fel a befogadó és az anyaország közötti kapcsolatokban, hogyan találtak finanszírozási lehetőségeket, és ez hogyan hatott tevékenységeikre?

Habár a magyar szakirodalomban nincs példa a diaszpóra politikai tevékenységeinek és politikai viszonyainak ilyen komplex, nem állami gyakorlatok szempontjából történő vizsgálatára, mégis erre több okból is szükség van. Annak ellenére, hogy a Magyarországról történő kivándorlás egyre nagyobb méreteket ölt, a tudomány még nem regisztrálta a kivándorlókra hatással lévő, vagy az általuk végzett politikai tevékenységeket az ő belső szempontjukból, valamint a kapcsolatrendszerükben lévő erőforrások számbavétele is hátra van még. A diaszpóra-politika ilyen szemléletű történeti feltárása az egykori vasfüggöny mögött lévő ország hosszú ideje külföldön élő népességének anyaországba történő teljes értékű kulturális integrációja miatt is elengedhetetlen. E történeti feltárás által ugyanis az anyaországban élők megérthetik, milyen áldozatok árán, milyen nehézségekkel néztek szembe az egykori emigránsok, és mindennek ellenére mit próbáltak tenni távolban élő rokonaikért és az anyaországért. A tanulmányomban érintettek nem fedik fel az összes lehetséges politikai kapcsolattartási és tevékenységi formát, azonban a magyar diaszpóra által végzett és azt érintő politikai gyakorlatok módszeres feltárásának előrehaladtával az erre vonatkozó elméleti konstrukciók is továbbfejleszthetővé válnak.

DIASZPÓRA-POLITIKÁK

Egeresi Zoltán

A vendégmunkások hazautalásaitól a nemzetközi lobbigr: Törökország és a török diaszpóra kapcsolata

Bevezetés

Az utóbbi évtizedekben a jelentős népességet kibocsátó államok többsége egyre aktívabb és céltudatosabb diaszpóra politikát kezdett el folytatni, ami a témával foglalkozó szakirodalmat sem hagyta érintetlenül. Míg korábban a bevándorló közösségeket főleg a befogadó állam részéről vizsgálták, addig egyre nagyobb hangsúly került az anyaországok diaszpóra politikájának elemzésére.

Francesco Ragazzi a különböző diaszpóra politikákat folytató államokat osztályozó tanulmányában megállapította, hogy Törökország – Horvátországhoz és Mexikóhoz hasonlóan – egy *globális-nemzetnek* tekinthető.¹ Erre a csoportra jellemző, hogy tagjai támogatják a diaszpóra lobbitevékenységét, konferenciákat, kulturális programokat szerveznek a kivándorolt közösségek anyaországgal fenntartott kötelékeinek erősítésére, illetve igyekeznek gazdasági és politikai hasznot húzni a diaszpórából – melyet változatos szociális, politikai jogokkal ellensúlyoznak.

Valóban, ugyan a török diaszpóra kialakulása nem egy tervezett stratégia részeként – bár aktív állami támogatás mellett – zajlott, Ankara jelentős lépéseket tett az elmúlt évtizedekben a diaszpóra meg-

¹ Lásd bővebben: Ragazzi, Francesco: A Comparative Analysis of Diaspora Policies. *Political Geography* 2014 41. 74-89.

erősítésére, illetve a fenntartott kapcsolatok szorosabbra fűzésére. Jelen tanulmány célja, hogy átfogó képet nyújtson a török diaszpóra politikáról,² annak fejlődéséről, jelenlegi intézményrendszeréről és céljáról. Az elmúlt több mint öt évtized alatt – köszönhetően a nagyarányú és tartós kivándorlásnak –, a török diaszpóra Európa egyik legnagyobb diaszpóra közössége lett, amely nemcsak a legnagyobb népességet befogadó államok, így például Németország vagy Franciaország, de a kibocsátó állam, így Törökország számára is új helyzetet teremtett. Mint látni fogjuk, a 20. század első felében még inkább befogadó ország gyökeresen változott meg a 21. század elejére, ami új politikákat, új intézményrendszert, illetve a diaszpóra szerepének többszöri átgondolásához vezetett.

A török diaszpóra kialakulása

Történelmi léptékkal nézve a török diaszpóra alapvetően új jelenségnek tekinthető, hiszen a Török Köztársaság első évtizedei alatt a balkáni és kaukázusi népek bevándorlása, és kevésbé a kivándorlás jellemezte az országot.³ A helyzet az 1950-es években kezdett megváltozni, ami-

² A tanulmány értelmezési keretében diaszpóráként a Törökországból kivándorolt közösségekre tekintünk, a balkáni és közel-keleti területeken legkésőbb 1923 után kisebbségségbe került török csoportok nem képezik jelen vizsgáldásunk tárgyát.

³ A török állam felismerve az I. világháborús és az azt követő függetlenségi háborús vereségek pótlásának, illetve lakosságcsere során elszenvedett munkaerőhiány csökkentésének szükségességét százezerrel fogadta be a Balkánról és Kaukázusból érkező menekülteket, illetve bevándorlókat. Ugyanakkor a nem muszlim kisebbségekkel szemben inkább disszimiláló politikát folytatott, ami a korszakban a görög, az örmény, illetve a zsidó közösségek további kivándorlásához vezetett (az ataturki időszak állampolgárság-politikájáról lásd bővebben: Çağaptay, Soner: Citizenship Policies in Interwar Turkey. *Nations and Nationalism*, 2003, 9(4), 601-619. Az utóbbiakat különösen az 1942-ben elfogadott vagyonadó törvény sújtotta (melynek értelmében a nem-muszlimok esetében nagyon magas adókulcsokat állapítottak meg, akik pedig nem tudtak fizetni, munkatáborba kerültek). Izrael létrehozása utáni években, főleg 1948 és 1951 között közel a népesség fele kivándorolt (*Büyük Dalga*) az országból. Míg 1927-es népszámlálás 81 400 főt talált közülük, addig a 2000-es évekre számuk 20-25 ezer főre csökkent. (Lásd: Toktaş, Şule: Göç Etmeniyle Etnik ve dini Kimliklerde Yaşayan Etkileşimler: Türkiye'den İsrail'e Yahudiler Göçü.. In: Dönmez, Rasim Ögür – Enneli, Pınar – Altuntaş, Nezahat

kor a demográfiai növekedés egyre inkább éreztetni kezdte hatását, ami feszültségekhez vezetett a munkaerőpiacon.⁴

Ennek megoldására kezdtek a török kormányok munkaerő-egyezményeket kötni nyugat-európai államokkal, amelyekből a képzetlen török munkások egy részének eltávozásával a munkaerő-piaci feszültség enyhülését, másrészt azok nyugat-európai tapasztalatokkal (és megspórolt tőkével) történő visszatérését várták, mely a tervek szerint a későbbiekben ösztönzőleg hatott volna az ország gazdaságára. A török kormány – nyugat-európai társaihoz hasonlóan – alapvetően ideiglenes állapotnak tekintette a munkások külföldi tartózkodását. A jövő szempontjából kétség kívül legnagyobb horderejű egyezményt 1961-ben Németországgal⁵ kötötték, melyet a következő években hasonló megállapodások követtek Ausztriával, Belgiummal és Hollandiával 1964-ben, Franciaországgal 1965-ben és Svájcjal 1971-ben.⁶ E megállapodások révén meginduló bevándorlás a hetvenes évek elején már jelentős méreteket öltött; 1961 és 1974 között a statisztikák szerint 800 ezren utaztak ki a Török Foglal-

(eds.): Türkiye'de Kesişen – Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler. Say Yayınları, 2010, 289-313. A főleg Isztambulban élő görög kisebbség helyzete a ciprusi kérdés kiéleződésével párhuzamosan romlott (lásd 1955-ös program), amely az 1960-as évekre többségük kivándorlásához vezetett. A törökországi bevándorlásról lásd: Kirişçi, Kemal: Migration and Turkey: the dynamics of state, society and politics. In: Kasaba, Reşat (ed.): Turkey in the Modern World (The Cambridge History of Turkey, Vol. 4.) Cambridge UP, 2008, 175-198.; Kemal Kirişçi: Disaggregating Turkish Citizenship and Immigration Practices, *Middle Eastern Studies*, 2000, 36 (3), 1-22.

⁴ Bilgili, Özge – Siegel, Melissa: Policy perspectives of Turkey towards return migration: From permissive indifference to selective difference. *Migration Letters*. 2014. 11(2), 218 – 228, itt: 219.

⁵ Az Egyesült Királysággal már 1959-ben kötöttek társadalombiztosítási szerződést, azonban munkaerő toborzásról szóló egyezmény nem született, s nem is történt jelentős bevándorlás. Sőt, a szigetországban évtizedeken keresztül a török ciprióták alkották a legjelentősebb török csoportot, s a számukat csak az utóbbi bő évtizedben haladták meg a Törökországból érkezők (Atay, Tyafun: 'Ethnicity within Withnicity' among the Turkish-Speaking Immigrants in London. *Insight Turkey* 2010, 12 (1) 123-138.)

⁶ Bilgili, Özge – Siegel, Melissa: Understanding the changing role of the Turkish diaspora *UNUT-MERIT Working Paper series*, 2011-039. itt: 6.

koztatási Szolgálaton keresztül, főleg Németországba (*Gastarbeiter*).⁷ Az olajárrobbanás azonban a munkaerő-kivándorlás jelentős visszaesését is jelentette, amely új típusú migrációs stratégiák kialakulásához vezetett.⁸ A *gurbetçik* tömegei az eredeti elgondolásokkal ellentétben nem tértek vissza Törökországba, hanem épp ellenkezőleg, megszerezve az állandó tartózkodási engedélyt megindult az anatóliai hozzátartozók átköltöztetése a befogadó államba. A családegyesítési folyamat révén egy stabil diaszpóra csoport kezdett el kialakulni az 1980-as évekre. Így például míg 1973-ban a németországi törökségnek mintegy 66,4 százaléka volt férfi, addig 1983-ban 58,2 százalék, 1993-ban 55,1 százalék és 2003-ban 53,8 százalék volt az arányuk. A gyerekek aránya 1973-ban 17,7 százalék volt, 1983-ban pedig már 33,7 százalékra emelkedett.⁹

A kivándorlási folyamat az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején újabb lendületet kapott. A jobb és baloldali csoportok közötti erőszakhullám, majd az 1980-as katonai puccs miatt sokan döntöttek úgy, hogy inkább elköltöznék Törökországból. Ezt a folyamatot az 1984-től kibontakozó, a Kurd Munkáspárttal (PKK) folytatott háború Délkelet-Törökországban felerősítette, aminek hatására rengeteg kurd menekültként érkezett Európába. Az ország keleti részein folyó harcok elől az elmúlt három évtizedben több mint 700 ezren találtak Nyugat-Európában menedéket.¹⁰

Az 1990-es években "euro-törökök" (Euro-Türkler/Avrupa Türkeri) kifejezés megjelenése a török köznyelvben a török diaszpóra kialakulásának konstatálását jelentette. A 2000-es évek folyamán a kivándorlás szerkezete is átalakult. Köszönhetően a relatíve stabil belpolitikai helyzetnek, a PKK-val folytatott háborúban beálló, csak rövidebb konfliktusokkal megszakított fegyverszüneteknek, megváltozott a kivándorlók összetétele. A menekültek száma csökkent, míg megnőtt a tanulmányiakat hosszabb-rövidebb időre külföldön folytatók, illetve a magasabban képzettek aránya, főleg az Egyesült Államokba, Kanadába és Ausztráliába induló migránsok körében.¹¹ A diaszpórán belül a transznacionális jelleg erősödik (főleg a képzettebbek körében):¹² sokan választják a kétlakiságot, illetve gyakoribbá válnak a befogadó nyugat-európai ország és Törökország közötti utazások, családlátogatások, munkavállalások. Sok diaszpórában született fiatal tér vissza Törökországba, hogy a Nyugaton szerzett tudását odahaza kamatoztassa. A kivándorlás nem hagyta érintetlenül az otthoni társadalmat sem.¹³ A visszatérők (az utóbbi évtizedekben már inkább családok; az elmúlt ötven év alatt pedig több mint egy millió ember járta meg külföldet) visszaintegrálása sem problémamentes, hiszen a befogadó országban eltöltött hosszú évek, esetleg iskolai szocializáció akkulturációhoz vezetett. Így például a Németországból visszatérteket *Almancin*ak vagy *Almanyalın*ak nevezi a török köznyelv utalva az otthoni standardtól eltérő viselkedésre.¹⁴ A kivándorlás szerkezetében bekövetkező változás mellett fontos megjegyezni, hogy Törökország immár bevándorlási célponttá, illetve tranzitországgá is vált.¹⁵

A folyamatos kivándorlásnak köszönhetően 2010-es évekre a török diaszpóra több milliósra nőtt. Ugyanakkor nehéz meghatározni, hogy pontosan hány török él a nagyvilágban, mivel nemcsak a török állampolgárok, hanem a fogadó ország állampolgárságát felvettek száma is jelentős, az ott született második, harmadik vagy éppen negyedik generáció

Az 1990-es években "euro-törökök" (Euro-Türkler/Avrupa Türkeri) kifejezés megjelenése a török köznyelvben a török diaszpóra kialakulásának konstatálását jelentette. A 2000-es évek folyamán a kivándorlás szerkezete is átalakult. Köszönhetően a relatíve stabil belpolitikai helyzetnek, a PKK-val folytatott háborúban beálló, csak rövidebb konfliktusokkal megszakított fegyverszüneteknek, megváltozott a kivándorlók összetétele. A menekültek száma csökkent, míg megnőtt a tanulmányiakat hosszabb-rövidebb időre külföldön folytatók, illetve a magasabban képzettek aránya, főleg az Egyesült Államokba, Kanadába és Ausztráliába induló migránsok körében.¹¹ A diaszpórán belül a transznacionális jelleg erősödik (főleg a képzettebbek körében):¹² sokan választják a kétlakiságot, illetve gyakoribbá válnak a befogadó nyugat-európai ország és Törökország közötti utazások, családlátogatások, munkavállalások. Sok diaszpórában született fiatal tér vissza Törökországba, hogy a Nyugaton szerzett tudását odahaza kamatoztassa. A kivándorlás nem hagyta érintetlenül az otthoni társadalmat sem.¹³ A visszatérők (az utóbbi évtizedekben már inkább családok; az elmúlt ötven év alatt pedig több mint egy millió ember járta meg külföldet) visszaintegrálása sem problémamentes, hiszen a befogadó országban eltöltött hosszú évek, esetleg iskolai szocializáció akkulturációhoz vezetett. Így például a Németországból visszatérteket *Almancin*ak vagy *Almanyalın*ak nevezi a török köznyelv utalva az otthoni standardtól eltérő viselkedésre.¹⁴ A kivándorlás szerkezetében bekövetkező változás mellett fontos megjegyezni, hogy Törökország immár bevándorlási célponttá, illetve tranzitországgá is vált.¹⁵

¹¹ Bilgili, Özge – Siegel, Melissa: Understanding the changing role of the Turkish diaspora *UNUT-MERIT Working Paper series*, 2011-039, itt: 5.

¹² Sert, Deniz: Integration and/or Transnationalism? The Case of Turkish-German Transnational Space, *Perceptions* 2012 17(2) 85-102.

¹³ Ennek különböző aspektusait lásd: İçduygu, Ahmet: 50 Years after the Labour Recruitment Agreement with Germany: The Consequences of Emigration for Turkey, *Perceptions* 2012 17(2) 11-36.

¹⁴ Kaya, Ayhan – Kentel, Ferhat: Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Köprü mü Engel mi? *Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma*, BILGI Üniversitesi, 2005, Isztambul

¹⁵ A szíriai háború kezdete óta nagyjából két millió menekültet fogadott be az ország.

⁷ İçduygu, Ahmet: 50 Years after the Labour Recruitment Agreement with Germany: The Consequences of Emigration for Turkey, *Perceptions* 17(2) 11-36, itt: 14.

⁸ Soysal, Levent: The migration story of Turks in Germany: from the beginning to the end. Kasaba, Reşat (ed.): *Turkey in the Modern World (The Cambridge History of Turkey, Vol. 4.)*. Cambridge UP, 2008, 199-225.

⁹ Aybek, Can M.: Politics, Symbolics and Facts: Migration Policies and Family migration from Turkey to Germany, *Perceptions* 2012 17(2) 37-59, itt: 44.

¹⁰ İçduygu, Ahmet: 50 Years after the Labour Recruitment Agreement with Germany: The Consequences of Emigration for Turkey, *Perceptions* 2012 17(2) 11-36, itt: 17.

lélekszámáról nem is beszélve (akik közül sokan már nem török állampolgárok, de identitásuk valamilyen mértékben Törökországhoz köti őket). Ebből kifolyólag a diaszpóra nagyságára alapvetően csak becslések vannak: ezt a Külhoni Törökök Hivatala 5-6 millió főre¹⁶ teszi.¹⁷ A külföldön lévő török állampolgárok számát illetően pontosabb adatokkal rendelkezünk; a Foglalkoztatási és Társadalombiztosítási Minisztérium szerint 2009-ben 3 849 360 török állampolgár volt külföldön, ebből közel minden második, mintegy 1 713 ezren Németországban.¹⁸

Az 1970-es évekhez képest további fontos változást jelent, hogy bár a legnagyobb török diaszpóra közösség továbbra is Németországban él, annak súlya folyamatosan csökkenőben van a teljes diaszpórán belül. Ráadásul az 1970-es és 1980-as években jelentősen megnőtt az Észak-Afrika és a Közel-Kelet olajtermelő országaiba irányuló, időszakos migráció (ezek jóval kisebb mértékben jártak letelepedéssel), majd pedig a keleti blokk összeomlása utána a posztszovjet térségbe, főleg az Oroszországba tartó bevándorlás erősödött meg, ahol a nagy építőipari projektekbe kapcsolódtak be a török munkások.¹⁹

Az arányeltolódás a nyugat-európai országokra lebontva is látható (1. táblázat). A Külhoni Törökök és Rokon Népek Elnökségének becs-

¹⁶ YTB, Faaliyet raporu, 2013

¹⁷ A szakértői becslések, a népszámlálások és a statisztikai hivatalok számításai közötti különbségek is a bizonytalanságot erősítik. Így például a legutóbbi francia népszámlálás eredményei szerint az országban mintegy 240 ezer török bevándorló él (INSEE, 2012). Angliában és Wales-ben a 2011-es népszámlálás szerint alig több mint 60 ezer török és 10 ezer ciprusi török él (összesen 99 ezren vallották anyanyelvüknek a törököt) (ONS 2011), amely jóval az általánosan elfogadott becslések alatt marad (kb. 200 ezer fő). Németországban az EUROSTAT adatai szerint a török bevándorlók létszáma 2009-ben kissé több volt, mint 1,7 millió fő (EUROSTAT 2013), azonban a második vagy harmadik generáció miatt célszerűbb ezt a számot 3 millió körülire tenni.

¹⁸ Sirkeci, Ibrahim – Cohen, Jeffrey H. – Yazgan, Pinar: Turkish Culture of Migration: Flows between Turkey and Germany, socio-economic development and conflict. *Migration Letters* 2012 9 (1) 33-46, itt: 36.

¹⁹ İçduygu, Ahmet: International Migration System Between Turkey and Russia: the Case of Project-Tied Migrant-Workers in Moscow. Carim Research Report, 2009/18. letöltés helye: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/12254/CARIM_RR_2009_18.pdf?sequence=2 Letöltés ideje: 2015. 05. 13.

lése szerint 1973-ban a kontinens nyugati felén mintegy 773 ezer török élt, melyből 615 ezer Németországban (80 százalék), 2011-ben ez a szám 3 965 ezer, illetve 2 502 ezer főre nőtt (63 százalék).²⁰

1. táblázat. A nyugat- és észak-európai államokban élő török népesség nagysága (fő)

Ország	1973	1984	1995	2003	2011
Németország	615 827	1 552 328	1 965 577	2 053 600	2 502 000
Franciaország	33 892	144 790	254 000	311 356	541 000
Hollandia	30 091	154 201	252 450	352 000	384 000
Ausztria	30 527	75 000	150 000	134 229	112 150
Belgium	14 029	63 587	90 425	70 701	160 000
Egyesült Királyság	2 011	28 480	65 000	79 000	79 000
Dánia	6 250	17 240	34 700	35 232	55 000
Norvégia	-	3 086	5 577	10 000	15 000
Svédország	5 061	20 900	36 001	38 844	39 000
Svájc	19 710	48 485	76 662	79 476	120 000
Olaszország	-	-	-	10 000	25 000
Spanyolország	-	-	-	-	6 000
Finnország	-	-	-	3 325	7 000
Lichtenstein	-	-	-	809	809
Luxemburg	-	-	-	210	210
Összesen	777 727	2 108 097	2 930 392	3 179 782	3 965 150

Forrás: YTB

Az állampolgársággal rendelkezők a török hatóságok szerint ennek a népességnek kb. kétharmadát-háromnegyedét teszik ki; a 2010-ben Európában 3 052 ezer török állampolgár élt, amiből 1 629 ezer Németországban. A külföldön élő török állampolgárok száma összesen 3 765 175 fő volt a Munkaügyi és Társadalombiztosítási Minisztérium kimutatásai alapján.²¹

²⁰ YTB: Avrupalıya Yaşayan Türkler, 2011 letöltés helye:

http://www.ytb.gov.tr/documents/ytb/files/yayinlar/kitaplar/Avrupada_Yasayan_Turkler_Anketi.pdf; p. 3. letöltés ideje: 2015. 05. 13.

²¹ Külkapcsolatokért és Külföldi Munkások Szolgálatáért Felelős Főigazgatóság adatai alapján. letöltés helye: <http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/diyih.portal?page=yv&id=1> Letöltés ideje: 2015. 05. 15.

A diaszpóra közösségek

Az elmúlt évtizedek során kialakuló több milliós diaszpóra integrációja a befogadó országokba nem történt/történik nehézségek nélkül, s mind a mai napig nem mentes a konfliktusoktól. Mivel jelen tanulmány elsősorban Törökország diaszpóra politikájára koncentrálok, s nem pedig a közösség integrációjának nehézségeire, ezért csak a folyamat főbb jellemzőit vázolja fel – amelyek nyilvánvalóan hatottak Ankara politikájára is.

Eleinte sem a kibocsátó, sem a befogadó államok nem számítottak arra, hogy a hosszabb kint tartózkodásból végül tartós letelepedés lesz. Ebből fakadóan többnyire nem is támogatták, hogy berendezkedjenek a kivándorlók. A Németországgal kötött 1961-es megállapodás értelmében alapvetően képzetlen vendégmunkásokat – 1973-ig a képzetek aránya alig haladta meg a 30 százalékot – vártak maximum két évre, nem pedig családokat. Párok egyedül akkor mehettek ki együtt, ha mindkét fél német munkaadó által aláírt szerződéssel bírt.²² Később, a családegyesítések megindulása után világossá vált, hogy egy tartós letelepedéssel kell szembenézni. Ezzel együtt a korábban ünnepezt török vendégmunkások pozitív megítélése megváltozott.²³ A legjobban érintett Németország, különösen az 1982-ben megválasztott CDU-SCU-FDP-kormány külön programokat indított az 1980-as években, hogy minél több török telepedjen haza.²⁴ Ezek eredményessége azonban igencsak korlátozott maradt.²⁵

A török diaszpóra bárminemű integrációját megnehezítette az a körülmény, hogy jelentős törésvonalak állnak fenn a frissen érkezettek és a többség között. Ezek egyrészt nyelvi (a török nyelv nem az

²² Aybek, M. Can: Politics, Symbolics and Facts: Migration Policies and Family Migration from Turkey to Germany. *Perceptions*. 2012, 17(2), 37-59.

²³ Soysal, Levent: The migration story of Turks in Germany: from the beginning to the end. Kasaba, Reşat (ed.): Turkey in the Modern World (The Cambridge History of Turkey, Vol. 4.). Cambridge UP, 2008, 199-225.

²⁴ Martin, Philip: Turkey-EU Migration: The Road Ahead. *Perceptions*. 2012, 17 (2), 125-144, itt: 129.

²⁵ Aybek, M. Can: Politics, Symbolics and Facts: Migration Policies and Family Migration from Turkey to Germany. *Perceptions*. 2012, 17(2), 37-59, itt: 45.

indoeurópai nyelvcsaládba tartozik), másrészt vallásiak (a kivándorlók elsősorban többsége muszlim), illetve sok esetben egy vidék-város törésvonal is megjelenik, hiszen például a Közép- vagy Kelet-Anatólia falvaiból érkező képzetlen munkaerő külön nehézségekkel találja szembe magát a német vagy francia nagyvárosokban.

Tovább bonyolította a kivándorló török állampolgárok helyzetét – illetve a feléjük irányuló politikákat –, hogy egyáltalán nem beszélhetünk egy homogén közösségről. Köszönhetően a befogadó államok liberálisabb jogalkotásának, három markáns törésvonal rögtön megjelent a csoporton belül: a Törökországban több-kevesebb sikerrel elnyomott politikai (szélsőbal-szélsőjobb), vallási és etnikai ellentét.

A vallási ellentét Törökországon belül a többségi szunnita és az iszlám síita ágába tartozó alevi csoportok²⁶ között formálódott, másrészt a Törökországban meg nem tűrt vallási mozgalmak és a bevett törökországi „állami” iszlám között húzódtak – azok a mozgalmak, melyeket a török hatóságok betiltottak, nyugodtan virágozhattak Nyugat-Európában. Az alevik Németországban szabadon gyakorolhatták vallásukat (Törökországban a cemevinek nevezett imaházai kulturális központként működnek), illetve gyorsan megindult a közösség szerveződése. Szervezeteik több tízezer tagot számlálnak Európa-szerte, s aktívan kifejtik a véleményüket és kritikájukat a török belpolitikában történekről.²⁷

Az etnikai ellentét az 1980-as évektől egyre jobban, odahaza is kiéleződő kurd-török szembenállás miatt jelent meg. A kialakuló kurd diaszpóra kihasználta a nyugat-európai, főleg skandináv országok „megengedőbb” berendezkedését, így például Svédországot.²⁸ Ezek az államok a kurd nemzetépítés fontos központjává, motorjává váltak, amely a törökországi „függetlenségi” mozgalom fontos támogatója lett.

²⁶ Az alevik szerveződéséről, főleg Németországot illetően lásd bővebben: Sökefeld, Martin: Struggling for Recognition The Alevi Movement in Germany and in Transnational Space, 2008, Oxford: Berghahn Books.

²⁷ Besim Can Zirh: Alevi Diasporası: Yeniden haricileşen dâhili bir mahrem olarak Alevilik. *Birikim* 2015, 309-310, itt: 80-92.

²⁸ Lásd bővebben: Başer, Bahar: Diasporada Türk-Kürt Sorunu. *Almanya ve İsveç'te İkinci Kuşak Göçmenler*. 2013 İletişim, İstambul.

A nyugat-európai célzott integrációs politika megkésettisége miatt (is), a török(országi) diaszpóra beilleszkedése a többségi társadalomba igen nehéz folyamattá vált. Ezt sok esetben az állampolgársági politika (lásd Németország) is gátolta. A németországi török lakosságnak, amelynek száma a becslések szerint 2,5-3,5 millió fő között változik (a népesség 3-4,3%-a) 2010-ben csak alig negyede (megközelítőleg 800 ezer ember) rendelkezett állampolgársággal,²⁹ ezáltal szavazati joggal, amely a népességen belüli számarányánál jóval kevesebb parlamenti mandátum megszerzését teszi lehetővé.³⁰ A számarányánál szerényebb jelenlét a törvényhozásban kevésbé kedvez a politikai érdekképviselőnek, különösen akkor, amikor minden nyugat-európai országban meg erősödtek a bevándorlást tematizáló radikális pártok.

A nehézségek ellenére a török diaszpóra soraiból felemelkedett egy nem túl népes, „fiatalabb” generáció, amely különböző – jellemzően baloldali-liberális – pártok színeiben képes volt bejutni a nemzeti vagy éppen az európai uniós parlamentbe. A jelenség talán legemblematikusabb alakja Cem Özdemir, aki a német Zöldek (Grüne) egyik elnöke lett 2008-ban. Ugyanakkor ez a politikai reprezentáció is féloldalasnak tekinthető: a török származású politikusok jellemzően a baloldali-liberális pártokban képviselik az alapvetően konzervatív közösséget.³¹

A diaszpórában élő törökség fontos önszerveződésének alapját ennek megfelelően a különböző egyesületek, illetve egyesületek föderációi jelentik. Sok esetben ezek képezik a befogadó állam és a bevándorló csoport közötti hidat, kommunikációt. Ezen szervezetek nagyságukat és

²⁹ 1972 és 2009 között Külkapcsolatokért és Külföldi Munkások Szolgálatáért Felelős Főigazgatóság adatai alapján mintegy 778 ezer török állampolgár vette fel a Német állampolgárságot; a második csoportot a hollandiai törökök teszik ki, az ő esetükben 1946 és 2008 között 260 ezer fő, a harmadik legnagyobb csoportnak otthont adó Belgiumban 130 ezer török vette fel az állampolgárságot 1985 és 2008 között. Forrás: <http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/diyih.portal?page=yv&id=1> Letöltés ideje: 2015. 05. 25.

³⁰ Aktürk, Şener 2010 The Turkish Minority in German Politics: Trends, Diversification of Representation, and Policy Implications. *Insight Turkey* 12 (1) 65-80.

³¹ Németországban például a 2013-as föderális választáson a törökök 64 százaléka az SPD-re, 7 százaléka a CDU-ra, 12 százaléka a Zöldekre, 12 százaléka a Baloldali Pártra adta szavazatát. Forrás: Sakman, Tolga: *Türki Diasporası'nı Avrupa Siyasal Sistemine Katılımı*. Almanya, Hollanda, Belçika. Cizgi kitabevi, 2015, Isztambul, itt: 103.

tagolásukat tekintve a bevándorló közösség heterogenitását képezik le.³² Céljuk és tevékenységük ennek függvényében nagyon szerteágazó lehet, s a bevándorlók helyi közösségeinek kulturális életének biztosításától kezdve a politikai ügyek képviselőit és lobbizást végző tevékenységig terjednek.

A török kormányok politikája 2002-ig

A diaszpóra kialakulásáról szóló részben láthattuk, hogy Ankara munkások külföldre küldésével a munkanélküliség mérséklése mellett a krónikus tökehiányt is csökkenteni kívánta. Így a munkások jogainak védelme mellett a hazautalt pénzek kezelése fontos szerepet játszott az ideiglenesen kivándoroltakat érintő politikában.³³ Valóban: az 1960-as és 1970-es években a vendégmunkások hazautalásai az ország devizatalékainak jelentős részét tették ki, ami megkönnyítette az országba irányuló import finanszírozását.³⁴ A török kormányok három programot is kidolgoztak az országba áramló pénzek hasznosítására – a kevésbé fejlett régiókban a munkások pénzéből vállalatok létrehozása, falusi termelőszövetkezetek alakítása és az Állami Ipari és Munkás Befektetési Bank³⁵ felállítása 1975-ben, amely állami és magántőkéből (hazautalt pénzekből) kívánt vegyes vállalatokat létrehozni – azonban ezek korlátozott sikerrel jártak.³⁶ Ugyanakkor a 2000-es évektől kezdődően, amikor a hazautalások mennyisége visszaesett,³⁷ s megindult a jelentős

³² Başer, Bahar: *Diasporada Türk-Kürt Sorunu*. Almanya ve İsveç'te İkinici Kuşak Göçmenler. 2013 İletişim, Isztambul és Sakman, Tolga: *Türki Diasporası'nı Avrupa Siyasal Sistemine Katılımı*. Almanya, Hollanda, Belçika. Cizgi kitabevi, 2015, Isztambul, itt: 65-88.

³³ Ez is magyarázza, hogy az első évtizedekben, az európai „piacok” lezárulásával Törökország nyitott Ausztrália (1967) és a közel-keleti államok felé.

³⁴ Zücher, Erik Jan: *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İletişim, 2012, itt: 385.

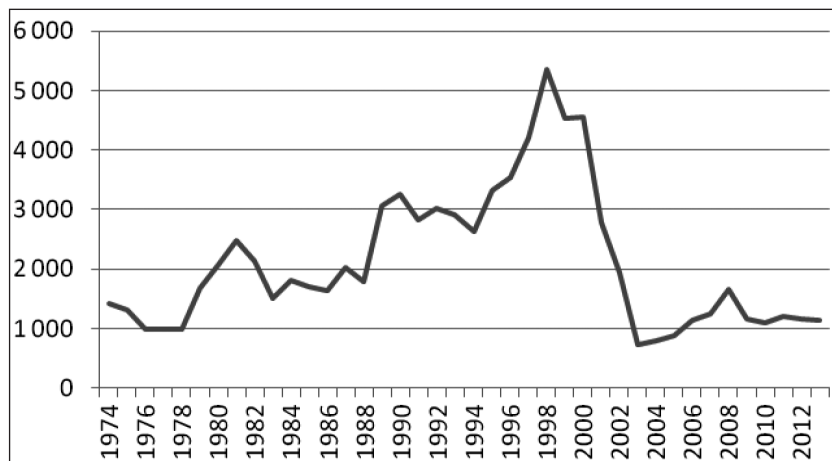
³⁵ Ez a mai Török Fejlesztési Bank (Türkiye Kalkınma Bankası) elődje.

³⁶ İçduygu, Ahmet: 50 Years after the Labour Recruitment Agreement with Germany: The Consequences of Emigration for Turkey, *Perceptions* 17(2) 11-36, itt: 25-26.

³⁷ Ennek okát illetően több feltételezés is van, vélhetően több tényező együttes közrejátszása miatt csökkent a mennyiség. Részben magyarázza a családgyesítések folytató-

külföldi tőkebeáramlás, ennek nemzetgazdasági jelentősége is csökkent (1. ábra).

1. ábra. A török vendégmunkások által hazautalt pénz nagysága (millió dollár)



Forrás: World Bank

A befogadó országok részéről az 1970-es évek elejéig pozitívan fogadták a vendégmunkások küldését, így például 1972 derekán a török Munkaügyi Miniszter és a törökországi német nagykövét indította útjára az 500 ezredik vendégmunkást, Necati Güvent Münchenbe.³⁸ A török kormányok ebben az időszakban – a hazautalások biztosítása mellett – legfőképp a munkaügyi illetve a társadalombiztosítási kérdések rendezésére koncentráltak.³⁹ Nem véletlen, hogy az első évektől kezdődően

dása, a hazautalások informális csatornákon történő érkezésének növekedése, illetve a számítás módszertanának változása is.

³⁸ Adnan Özyalçiner: Sirkeci-Münih. Yenihayat. letöltés helye: <http://www.yenihayat.de/kultur/sirkeci-munih/>; Letöltés ideje: 2015. 05. 19.

³⁹ Németországgal 1964-ben, Ausztriával, Hollandiával és Belgiummal 1966-ban, Svájcral 1969-ben, Franciaországgal 1972-ben kötöttek kétoldalú társadalombiztosításról szóló szerződést. Lásd bővebben: Külkapcsolatokért és Külföldi Munkások Szolgálatáért Felelős Főigazgatóság letöltés helye: <http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/diyih.portal?page=yv&id=2>; Letöltés ideje: 2015. 05. 25.

Törökország törekedett a török munkások szabad mozgásának elérésére, s az Európai Közösséggel meginduló társulási tárgyalások és aláírt egyezmények, így például az 1963-as ankarai protokoll vagy az 1970-es kiegészítő protokoll nagy hangsúlyt fektetett erre.⁴⁰ A 2005 óta tartó uniós csatlakozási tárgyalásokon is fontos kérdés a munkaerő szabad mozgásának biztosítása, azonban 2009-ben – sok másikkal együtt – ezt a fejezetet is befagyasztották, így kevés lépés történt ennek érdekében.

A török politikai elit csak az 1980-as évek elejére ismerte fel, tehát mintegy két évtized elteltével, s a családegyesítések megindulása után, hogy a kivándorlók jelentős része már nem fog hazatérni, s az addigi, hazajövetelt népszerűsítő programok – noha ezeket a mindenkori török kormányok támogatják – nem fogják meghozni a kellő sikert. Ugyanakkor a hazautalások továbbra is fontos részét képezték a nemzetgazdaságnak.⁴¹ Ráadásul a diaszpóra kialakulása a bevándorlók elleni atrocitásokkal⁴² és Nyugat-Európában a bevándorlás kérdésének politikai tematizálásával járt.

Ezek összességében jelentős változással jártak a török diaszpóra-politikában. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy az 1982-be elfogadott új alkotmány 62. cikke kimondta, hogy az „államnak meg kell tennie a megfelelő lépéseket a külföldön dolgozó törökök családi egységének, a gyermekeik oktatásának, a kulturális szükségleteiknek és a szociális biztonságuk garantálására, továbbá a szülőföldjükkel fenntartott kötelekük megtartására és a hazatérésük segítésére.”⁴³ Ezáltal a török állam

⁴⁰ Szociális jogok és az uniós csatlakozás folyamata. SGK, letöltés helye: http://www.sgk.gov.tr/wps/wcm/connect/SGK+Ingilizce/english/social_sec_rights_inthe/; Letöltés ideje: 2015. 05. 16.

⁴¹ Aydın, Yaş: The New Turkish Diaspora Policy. *SWP Research Paper*. German Institute for International Security Affairs. 2014.

⁴² A török ellen elkövetett atrocitások, gyilkosságok a törökországi közvéleményben nagy visszhangot váltottak ki. Ezek közül a leghírhedtebb a solingeni mészárlás, amelyen öt török bevándorló vesztette életét.

⁴³ Török alkotmány. letöltés helye: https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf; Letöltés ideje: 2015. 05. 16.

elismerte a fennálló helyzetet, s vállalta a diaszpóra védelmét és támogatását, amelyben fontos szerepet kapott az identitás megőrzése.⁴⁴

Ugyanakkor a török kormányzat úgy látta, hogy a külföldön élő törökök integrációját elő kell segíteni, miközben meg kell őrizni a Törökországhoz fűződő kapcsolatot. Ennek hatására 1981-ben bevezették a kettős állampolgárságot, amely jelentősen növelte a befogadó állam állampolgárságát megszerzők számát.⁴⁵

A kettős állampolgárság felvétele azonban nem feltétel nélkül történik. A másik állampolgárságot kérő személynek értesítenie kell a török hatóságokat. Ugyanakkor rendeződött a külföldön születettek állampolgárságának kérdése, ugyanis lehetővé vált a *ius sanguinis* elvének alkalmazásával a külföldön születettek számára az állampolgárság „továbbadása.” Mivel a legnagyobb külföldi török közösséget érintő német törvények hosszú ideig kizárták a kettős állampolgárságot,⁴⁶ a németországi kivándorlók körében hamar gyakorlattá vált, hogy miután lemondtak török állampolgárságukról, azon nyomban újra felvették a törököt. Ezt a mindenkorai török kormányok támogatták.⁴⁷ Szintén a

⁴⁴ Fontos hangsúlyozni, hogy a török kisebbségre – lásd balkáni törökség – nem tér ki az alkotmány.

⁴⁵ Aksel, Damla B.: Kins, Distant Workers, Diasporas: Constructing Turkey's Transnational Members Abroad. *Turkish Studies*. 2014. 15(2), 195-219, itt: 203.

⁴⁶ A német szabályozás eredetileg kizárta a kettős állampolgárságot, azonban a kérdés átpolitizálásával, az 1998-as választás után enyhítettek a szabályozáson. A 2000-ben hatályba lépett állampolgársági törvény értelmében enyhítettek a szabályozáson, illetve bevezették, hogy a Németországban, bevándorlóktól született gyermek 18 éves kora után, 23 éves koráig választhatott a kettős állampolgárságai között. A 2014-ben a koalíciós kormány (SPD-CDU) által elfogadott törvénymódosítás lehetővé tette, hogy a bevándorlók gyerekei, abban az esetben, ha legalább 8 évet éltek Németországban és 6 évet jártak német iskolába 21 éves életkorukig, megőrizhetik mind a német, mind a másik (török) állampolgárságukat. Lásd bővebben: Hailbronner, Kay 2012 Report on Germany. EUDO Citizenship Observatory letöltés helye: <http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/Germany.pdf> és Dual citizenship law takes effect in Germany, Deutsche Welle <http://www.dw.de/dual-citizenship-law-takes-effect-in-germany/a-18143002> Letöltés ideje: 2015. 05. 31.

⁴⁷ Kadirbeyoğlu, Zeynep 2010 Report on Turkey. EUDO Citizenship Observatory. letöltés helye: <http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/Turkey.pdf> itt: 4-5. Letöltés ideje: 2015. 06. 01.

német szabályozás kijátszását célozta az 1995-ben bevezetett „rózsaszín kártya” rendszere (ezt 2004-ben átnevezték kék kártyára), mely lehetővé teszi az állampolgárságukról lemondó törököknek, hogy Törökországban a választójog kivételével ugyanazok a jogok illessék meg őket, mint az ország területén élő állampolgárokat.⁴⁸ Ezt 2012-ben kibővítették az állampolgárságukról lemondók gyerekeire is (harmadik generációig).⁴⁹

A török diaszpóra transznacionalizálódásával együtt a török kormányok diaszpóra-politikája is további változásokon ment keresztül. Míg az 1960-as és 1970-es években főleg a hazautalások számítottak a legfontosabb tényezőnek (illetve a tőkeerős munkaerő visszaáramlása), addig az 1980-as évek végétől kezdve egyre fontosabbá vált a diaszpóra politikai szerepe. Az 1990-es években a török kormányok diaszpóra politikája alapvetően három területre koncentrált: 1) a radikális csoportok elleni küzdelemre, 2) a kivándoroltak a befogadó ország iránti követeléseinek támogatására, 3) a diaszpóra és szervezeteik fölötti befolyás biztosítására.⁵⁰

Jelenlegi kormányzati politika

A 2002 óta hatalmon lévő Igazság és Fejlődés Pártja (*Adalet ve Kalkınma Partisi*) hosszú kormányzása alatt a diaszpóra-politikában további változások történtek. Folytatódott a diaszpóra gazdasági szerepének átértékelése, illetve politikai jelentőségének felértékelődése. Ezt pedig az intézményrendszer fejlődése is követte.

Törökország az utóbbi 10-15 évben jelentős gazdasági fejlődésen ment keresztül, bővült a GDP, amiben kiemelkedő szerepet játszottak a

⁴⁸ Kadirbeyoğlu, Zeynep 2010 Report on Turkey. EUDO Citizenship Observatory. letöltés helye: <http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/Turkey.pdf> itt: 9. Letöltés ideje: 2015. 06. 01.

⁴⁹ Választójogi törvény változásáról szóló 6304. számú törvény, 14. bekezdés, letöltés helye: <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6304.html>; Letöltés ideje: 2015. 06. 01.

⁵⁰ Aydın, Yaş: The New Turkish Diaspora Policy. *SWP Research Paper*. German Institute for International Security Affairs. 2014, itt: 9.

külföldi működőtőke-befektetések. Bár az ország továbbra sem nélkülözheti a külföldi partnereket, a diaszpóra hazautalásinak jelentősége csökkent. Az utóbbi években Ankara egyre nagyobb hangsúlyt fektet a külföldön élő török üzletemberek megnyerésére, anyaországi befektetések előmozdítására. Ennek emblemikus példája a Külgazdasági Kapcsolatok Szervezetén belül (*Diş Ekonomik İlişkiler Kurulu* – DEIK) a Globális Török Munkatanács létrehozása 2008-ban, rendszeres találkozók (*kurultay*) megrendezése üzletemberek bevonásával, illetve a 2011-es, a török diaszpóráról szóló stratégia elkészítése. Fontos hangsúlyozni, hogy a török-török kapcsolatok alakításában, ahogy a DEIK stratégiáján is látható, nagy szerepet játszanak a különböző törökországi vállalati csoportosulások (MÜSIAD, TÜSIAD, TUSKON), amelyek több ezer török vállalatot tömörítő szervezetekként a török külpolitikát is befolyásolják, s az évek óta zajló gazdasági nyitás egyik motorját jelentik. Az ő gazdasági megfontolású igényük a diaszpóra politikára tett javaslataikban is szembeötlő.⁵¹

A DEIK javaslataiból is látható, hogy a török vezetés nem számol – s nem is kívánja – az egész török diaszpóra közösség hazatelepedésével, sokkal inkább stratégiai partnerként tekint rá, amely nemcsak gazdasági (elsősorban befektetések által), hanem politikai téren is jó szolgálatot tehet

⁵¹ DEIK által kidolgozott Diaszpóra stratégia a világban lévő, a diaszpórák megtartására, megerősítésére és az anyaországgal fenntartott kapcsolatok szorosabbra fűzését szolgáló best practice-eket mutatja be. A stratégia szerint a diaszpóra kulcsszereplő abban, hogy Törökországból globális aktor és gazdasági nagyhatalom legyen. A kapcsolatok kiépítésére és ápolására két tengely mentén tesz javaslatot a stratégia. Az egyik arra fókuszál, hogy mit tehet Törökország a diaszpórája érdekében. Ennek két dimenziója van, az egyik annak gazdasági helyzetének megerősítése, a másik a külföldön élő közösségek integrációja és a társadalmi tőkájük növelése. A másik tengely, azaz a diaszpórától elvárt feladatok két csoportra oszthatóak. A diaszpórától elvárt feladatok két tengely mentén jelentkeznek. Az egyik szerint egy gazdaságilag megerősödő diaszpórának a lobbitevékenységet kell fokoznia (szervezetek létrehozása, a diaszpóra tagjainak mobilizációja, az adott ország vezetőivel és véleményformálóival jó kapcsolatok kiépítése, a befogadó állami belügyeivel való aktív foglalkozás, a Törökország elleni propaganda megfékezése stb.). A másik pedig a Törökországgal fenntartott viszonyra tesz javaslatokat: így a második generáció tagjainak az anyaországba tett látogatásainak támogatása, szakmai gyakorlatainak és törökországi tanulmányainak támogatása, ezen kívül pedig befektetések előmozdítása, kereskedelem támogatása a befogadó és az anyaország között. Forrás: Dünýada Diaspora Stratejileri Türk Diasporası için Öneriler. DEIK, 2011.

az országnak. Egyre inkább a „szelektált” hazatérést részesítik előnyben az AKP-kormányok. Ezen a téren a célcsoport a magasan képzett munkaerő, amely szaktudásával és a technológiai transzferrel hozzájárulhat a török gazdasági modernizálásához és fejlődéséhez.⁵² Ezt a visszafele irányuló „brain drain” nagyban támogatja a Törökországi Tudományos és Technológiai Kutatási Tanács (TÜBITAK), elsősorban posztdoktori ösztöndíjakkal, de a dinamikusan bővülő, jelentős anyagi forrásokkal rendelkező török egyetemek is vonzó célpontot jelentenek a fiatal kutatók számára.

A Recep Tayyip Erdoğan vezette kormányok 2007 után a török diaszpórát egyre intenzívebben kívánták felhasználni a külpolitikai törekvésekhez (uniós csatlakozás elősegítése), illetve nyomásgyakorlásra (lásd örmény népiirtás elismerésének problematikája Franciaországban). Ennek része, hogy a korábbi évtizedek gyakorlatához hasonlóan, a kormány támogatta a törökök integrációját a befogadó társadalmakba – állampolgárság felvétele, politikai pártokba való belépés stb. –, miáltal a diaszpóra adott országban a saját belpolitikai súlyát növelhette. Ez részben a saját érdekérvényesítést, részben Törökország számára fontos lobbitevékenységet jelentett.

Ugyanakkor a török kormányok a diaszpóra identitásának, politikai aktivitásának megőrzése érdekében továbbra is tettek erőfeszítéseket. A több milliós diaszpóra közösség Törökország melletti elköteleződésének megtartása erőteljes identitáspolitikával, illetve politikai szervezetek létrehozásával/támogatásával jártak. Ezt szolgálta például 2010-ben a Külhoni Törökök és Rokon Népek Elnökségének (*Yurtdışı Türkleri ve Akraba Toplulukları Başkanlığı* – YTB) felállítása is. Természetesen a kormányzat diaszpóra politikájának értékelésekor arról sem szabad elfeledkezni, hogy a külföldön élő török állampolgárok jelentős szavazói bázist jelentenek a török pártok számára, így mobilizálásuk, illetve megnyerésük a kormánypárt politikájának egyik alappillére jelenteli.

A hazai választásokon való részvétel fokozására 2012-ben végrehajtott törvénymódosítással lehetővé vált, hogy a külföldön élő török

⁵² Bilgili, Özge – Siegel, Melissa: Policy perspectives of Turkey towards return migration: From permissive indifference to selective difference. *Migration Letters*. 2014. 11(2), 218 – 228, itt: 222-225.

állampolgárok ne csak a határátkelőknél (repülőterek, kikötők stb.) adhassák le voksukat. 2014-es elnökválasztáson már – ugyan technikai problémáktól nem mentesen, s csak pár napig – a konzulátusokon-nagy-követségeken is előjegyzéssel szavazhattak. A jelenlegi rendszer szerint már nincs szükség előzetes időpontfoglalásra, a kijelölt, akár több hetes intervallumban járulhatnak az urnák elé a szavazni szándékozók. A külföldi választási körzetekben a voksok leadása a parlamenti választások előtt kezdődik, s ér véget. A 2015. június 7-i parlamenti választás előtt május 8-a és május 31-e között szavazhattak a külföldön élő állampolgárok a legnépesebb közösségekben (így Németországban, Ausztriában, Franciaországban, máshol jóval kevesebb nap állt rendelkezésre).⁵³

A törökországi politikai pártok az utóbbi évtizedekben létrehoztak hozzájuk kötődő európai szervezeteket. Így például a Nemzeti Cselekvés Pártjának (*Milliyetçi Hareket Partisi* – MHP) aktív támogatásával Németországban már 1978-ban létrejött egy egyesület. Az AKP támogatásával 2004-ben alakult az Európai Török Demokraták Uniója (*Avrupalı Türk Demokratlar Birliđi/Union of European Turkish Democrats* – UETD), melynek elsődleges célja a különböző etnikai csoportok között élő európai törökök identitásának megőrzése mellett az európai társadalomba történő integrációjuk. Az utóbbi időben ez vált a legaktívabb török szervezetté,⁵⁴ különösen azután, hogy 2013 végétől erősen megromlott a kapcsolat az AKP és a Fethullah Gülen vallási vezető által vezetett mozgalom között.⁵⁵

⁵³ Bár jelen tanulmány írásának időpontjában még nincs eredmény, előzetes hírek szerint több mint egy millió külföldön élő állampolgár adta le voksát (ennek kb. fele Németországban). Mivel a török parlamentben a diaszpórának nincs külön mandátuma, emiatt a szavazatok az összes eredménybe számítanak bele – így a 10 százalékos választási küszöb eléréséhez szükséges szavazatennyiséget emeli meg.

⁵⁴ Sakman, Tolga: *Türki Diasporası'nı Avrupa Siyasal Sistemine Katılımı*. Almanya, Hollanda, Belçika. Cizgi kitabevi, 2015, Isztambul, itt: 78.

⁵⁵ Jelen tanulmány terjedelmi keretei nem teszik lehetővé ennek a belső harcnak a részletes bemutatását. A témánk szempontjából elég megjegyezni, hogy a diaszpórában is jelen lévő mozgalom az 1990-es évektől kezdve jelentős nemzetközi befolyásra tett szert – világszerte rengeteg középiskolát, egyetemet működtet, s az utóbbi időig fontos „soft power”-ként szolgált a török vezetés szempontjából. A kapcsolatok megromlásával részükéről az AKP támogatása megingott, ami az UETD politikai aktivitásával járt – akár a gülenisták ellenében.

A Németországban kölni székhelyű szervezet a legnagyobb diaszpóra közösségnek otthont adó államban a főbb városokban létrehozta fiók-szervezeteit – napjainkban ez a legerősebb török szervezet az országban. A választások előtt végrehajtott kormányfői látogatások – így például 2014 májusában Erdoğan kölni látogatása az UETD fennállásának 10 éves évfordulójára – fontos eszközeül szolgálnak a törökség mobilizálására. Az ezeken elhangzó kormányfői – 2015-ben immár államfői – beszédek részben a török belpolitikáról szólnak, másrészt pedig nagy visszhangot kiváltó üzeneteket tartalmaznak a külföldi közösségek identitásáról: 2014-es beszédében Erdoğan kijelentette, hogy az integrációt támogatja, de az asszimilációs politikára nem mond, „*vallásunkból, nyelvünkől, kultúránkból engedményeket nem adunk*”⁵⁶ vagy 2015-ben, amikor „*az új haza harcosai*”-nak nevezte a diaszpórát.⁵⁷

Ugyanakkor a kormányt rengeteg kritika éri, hogy átpolitizált, s az általa létrehozott – identitásépítő – intézményrendszer kevésbé befogadó a kurd, alevi vagy éppen a kivándorolt örmény közösségek irányába.⁵⁸ Elmondható, hogy bár hivatalosan nyitottak ezen csoportok felé, a kormányzati diskurzus alapvetően egy muszlim-konzervatív mezőben zajlik. Jó példa erre a YTB folyóirata, a *Plusz 90 (Arti 90)*, amely alapvetően három témára koncentrálna: rasszizmus, iszlamofóbia; keresztény családok gondozásába került muszlim gyerekek (mint az asszimiláció veszélye); Oszmán Birodalom öröksége (kulturális, történelmi összetartó erő a rokon népekkel).⁵⁹

⁵⁶ Erdoğan Almanyada konuştu! İşte o konuşma. Internethaber, 2014. letöltés helye: <http://www.internethaber.com/erdogan-almanyada-konustu-iste-o-konusma-676503h.htm> Letöltés ideje: 2015. 06. 01.

⁵⁷ Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Almanyada önemli açıklamalar, Habertürk, 2015. letöltés helye: <http://www.haberturk.com/dunya/haber/1076551-cumhurbaskani-erdogan-dan-almanyada-onemli-aciklamalar> Letöltés ideje: 2015. 06. 01.

⁵⁸ AKP'nin Diaspora hayali. Yeni hayat, 2015. letöltés helye: <http://www.yenihayat.de/haber/akpnin-diaspora-hayali> Letöltés: 2015. 06. 01.

⁵⁹ Öktem, Kerem: Turkey's New Diaspora Policy: the Challenge of Inclusivity, Outreach and Capacity, Istanbul Policy Center, 2014 letöltés helye: http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2014/08/14627_Kerem%C3%96ktenWEB.18.08.pdf; Letöltés ideje: 2015. 06. 01.

Az intézményrendszer

Az alkotmányban is rögzített felelősségvállalás által is demonstrált törökországi elköteleződés a diaszpóra iránt egy folyamatosan terebélyesedő, fragmentált intézményrendszer kialakulásához vezetett. Az intézményrendszerben érthető okokból nagyobb hangsúlyt kapnak a külföldön élő török állampolgárok, azonban egyre határozottabban jelennek meg a már külföldön született, állampolgársággal nem rendelkező törökök identitástudatának, Törökország iránti elköteleződésének előmozdítására hivatott szervezetek.

A legfelső szinten három minisztérium és a Miniszterelnökség érintett a külföldön letelepedő török állampolgárokat illetően.⁶⁰ A Külügyminisztérium elsősorban a választások szempontjából játszik kulcsfontosságú szerepet, de jelen van a kulturális életben is (ezen a téren főleg a korai időszakokban volt meghatározó, azóta új intézmények játszanak mind fontosabb szerepet). A Munkaügyi és Társadalombiztosítási Minisztérium a társadalombiztosítási ügyek miatt, míg az Oktatási Minisztérium az oktatásból kifolyólag kapcsolódik a külhoniakhoz.⁶¹

1967-ben hozták létre a jelenleg a Munkaügyi és Társadalombiztosítási Minisztériumon belül működő Külkapcsolatokért és Külföldi Munkások Szolgálatáért Felelős Főigazgatóságot (*Diş İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü* – DIYIH). A szerv egyszerre felelős a minisztériumi külkapcsolatokért (kétoldalú társadalombiztosítási szerződések megkötése), másrészt segítséget nyújt a külföldön lévő török munkavállalók problémáinak megoldásában.⁶² Ez utóbbi elsősorban a világ mintegy 44 városában fenntartott képviseleteken, attasékon keresz-

⁶⁰ 2011-es megszűntetéséig a Belügyminisztérium a Külhoni Törökök és Rokon Népek Osztályával és a Külföldön élő Állampolgárok Konzultációs Tanácsa révén képviseltette magát a diaszpóráért felelős politikában.

⁶¹ Bilgili, Özge – Siegel, Melissa: Understanding the changing role of the Turkish diaspora *UNUT-MERIT Working Paper series*, 2011-039, itt: 7.

⁶² DIYIH Feladatok és szolgáltatások, letöltés helye: <http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/diyih.portal?page=genelmudurluk&id=3>; Letöltés ideje: 2015. 05. 24.

tül történik.⁶³ A Főigazgatóságon belül működik a Szülőföld- Tanácsadási Iroda (*Yurt-Danış Bürosu*), amely nemcsak a külföldön élőknek, de a hazatelepedőknek is segítségére van, amely elsősorban a különböző úrlapok kitöltésében és jogi tanácsadásban ölt testet.⁶⁴

Már a kilencvenes években felmerült egy, kifejezetten a külhoni törökökkel (*Yurtdışı Türkler*) foglalkozó intézmény felállításának gondolata, amely jóval hatékonyabban látná el ezen csoportok érdekvédelmét, mint a különböző minisztériumokba tagolt intézményrendszer. Ennek ellenére a különálló entitás létrehozásának érdekében tett erőfeszítéseket csak 2010-ben koronázta siker. Ekkor hoztak létre egy új intézményt a Miniszterelnöki hivatal alá rendelve: a Külhoni Törökök és Rokon Népek Elnökségét. A jelentős létszámú intézmény (közel 200 fős, amelyet kiegészít egy 50 fős szakértői gárda) sokrétű feladatot lát el. Ahogy az elnökséget alapító 5978. számú törvény első cikke kimondja, az intézmény a) külhoni állampolgárokkal kapcsolatos feladatokért és a problémáik megoldásáért, b) a rokon népekkel fenntartott szociális, kulturális és gazdasági kapcsolatok ápolásáért c) és az országban tanuló külföldi diákok ösztöndíjainak kezeléséért felelős.⁶⁵ A szerv legfontosabb feladata a diaszpórában élők identitás-megőrzésének elősegítése, ezt főleg különböző kulturális programok támogatásával kívánják elérni. Emellett fontos fórumot is jelent nemcsak a külhoni törököknek, de a rokon népeknek is, amelyek képviselőit (politikuskok, kutatók) rendszer találkozókon, konferenciákon látják vendégül.

A diaszpóra identitásának megőrzésére támogatják a kulturális programjaik megvalósítását, s rengeteg projektet, eseményt szerveznek ebből a célból. A teljesség igénye nélkül: programot indítottak a külhoni

⁶³ DIYIH letöltés helye: <http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/diyih.portal?page=genelmudurluk&id=4>; Letöltés ideje: 2015. 05. 24.

⁶⁴ DIYIH letöltés helye: <http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/diyih.portal?page=duyuru&id=yurtdanis>; Letöltés ideje: 2015. 05. 24.

⁶⁵ Az eddig még alig hároméves múltra visszatekintő szervezet költségvetése imponánsan növekedett, s 2014-as évet mintegy 194,5 millió új török lírával kezdte (ami 2014. januári árfolyamon számolva megközelítőleg 19,5 milliárd forint) Forrás: YTB Faaliyet raporu, 2014, letöltés helye: http://www.ytb.gov.tr/documents/ytb/files/yayinlar/faaliyet_raporlari/2014%20Faaliyet%20Raporu.pdf; Letöltés ideje: 2015.05. 29.

fiatalok számára Törökország megismerésére (*Gençlik Köprüleri Programı*), a külföldi állampolgároknak külön ösztöndíjat alapítottak (*Yurtdışı Vatandaşlar Bursları*), melynek célja, hogy az ösztöndíjas a befogadó ország tudományos életében váljon sikeressé, ott végezhesse kutatásait. Ugyanígy rendeztek a fiatal jogászok számára törökországi képzést és látogatást (*Avrupalı Hukukçular Eğitim Programları*). Ezen kívül külön támogatási programot hoztak létre a diaszpóra civil szervezeteinek támogatására (utazások, képzések stb.).⁶⁶

A Külföldön Élő Állampolgárok Tanácsadó Irodáját (*Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlar Danışma Bürosu – YYVDB*) 1998-ban hozták létre, s gyakorlatilag egy egyeztető és koordinációs fórumként szolgált: a különböző minisztériumok és szervezetek (19 fő), illetve a befogadó országokban lévő török diaszpóra-közösségek képviselőit és tiszteletbeli tagokat (78) egyesíti. A tagokat pályázataik alapján választják ki. A szervezetet 2010-ben a Külföldi Törökök és Rokon Népek Elnökségéhez csatolták, vezetője az elnökség vezetője lett.⁶⁷ A külföldi török képviselők hivatottak az állami politikákat közvetíteni a közösségek felé,⁶⁸ illetve megfogalmazni a javaslatukat, jelezni a közösségeket érintő problémákat.⁶⁹

⁶⁶ YTB Faaliyet raporu, 2014, letöltés helye: http://www.ytb.gov.tr/documents/ytb/files/yayinlar/faaliyet_raporlari/2014%20Faaliyet%20Raporu.pdf; Letöltés ideje: 2015.05. 29.

⁶⁷ Lásd: 27795/2010. 12. 24. számú Hivatalos Közlöny.

⁶⁸ A YTB által megtestesített, egy nagyobb közösségben gondolkodó török külpolitikát vizionált Ahmet Davutoğlu akkori külügyminiszter is a szervezet ülésén. 2013 derekán mondott beszédében kijelentette, hogy nemcsak a török állampolgárok, illetve a diaszpóra tagjainak érdekeit kell képviselniük, hanem a rokon népeket is segíteniük kell. Forrás: Külügyminisztérium letöltés helye: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu-nun-yurtdisi-vatandaslar-danisma-kurulu-toplantisi_-17_06_2013.tr.mfa Letöltve: 2015. 05. 31.

⁶⁹ A képviseleti helyek megoszlásáról szóló videó szerint 2013-ban 18 fő Németországból, 8 fő az Amerikai Egyesült Államokból, Franciaországból 6 fő, Hollandiából és a Balkánról 4-4 fő, Ausztráliából, Ausztriából, Belgiumból, Nagy-Britanniából, Közép-Ázsiából és Közép-Keletről és Afrikából 3-3 fő, Svédországból, Svájcban és Kanadából 2 fő, Dániából, Norvégiából, Olaszországból és Észak-Ciprusról pedig 1-1 fő érkezik a tanácsba. letöltés helye: <https://www.youtube.com/watch?v=i6OyOWPdJbM>; Letöltés ideje: 2015. 05. 28.

Az identitás megőrzésében a Vallási Minisztérium/Elnökség, a Diyanet⁷⁰ vállal fontos szerepet. Ez a diaszpóra hitéletének szervezéséért felelős. Emögött az a megfontolás áll, hogy a hazai kormányzathoz közeli ellensúly jöjjön létre a liberális nyugat-európai szabályozásnak köszönhetően erőre kapó, különböző, Ankarából nézve radikálisnak tekintett vallási-politikai mozgalmak – így például *Milli görüş* mozgalom, *süleymançık*, vagy az iszlám kalifátust vizionáló *kaplançık*⁷¹ – ellenében.

A változás szembeötlő volt: míg a Diyanetnek 1981-ben még csak 81 külföldön dolgozó munkatársa volt, ez a szám 1989-re 600 főre nőtt, 1995-ben pedig már 750 imám látott el külföldi szolgálatot,⁷² 2005-ben pedig ez már meghaladta az ezer főt. Imámok küldése mellett a Diyanet a nagykövetségekhez kapcsolódóan vallási attasék hálózatát hozta létre. Továbbá olyan egyesületeket is létrehozott, amelyek egy-egy nyugat-európai ország török hitéletének legfontosabb irányítójává váltak. Így Németországban 1984-ben megalapították a Török-Iszlám Vallásügyi Uniót (*Diyanet İşleri Türk-Islam Birliği – DİTİB*), amely gyakorlatilag a Diyanet meghosszabbított kezeként épít mecseteket. Ezek aztán a Törökországból küldött imámok, illetve ezáltal a kormányzati retorika bázisaivá válnak,⁷³ s a hitélet fenntartása mellett legfontosabb feladatuk, hogy fellépjenek az „asszimilációs politikák” ellen.

Ahogy a Diyanet és a Határon túli Törökök és Rokon Népek Elnökségének munkáján is láttuk, a török vezetés egyik célkitűzése nemcsak az török állampolgárok, de a második, harmadik generáció identitásának a megtartása, a törökség-tudat megerősítése. A török oktatási törvény rendelkezik arról, hogy a külföldön élő török állampolgárok számára a nyelvtanítás biztosítása az Oktatásügyi Minisztérium feladatkörébe

⁷⁰ A modern Törökország megszületése nem az állam és a vallás teljes szétválasztását, hanem a vallás „államosítását” jelentette, a vallási ügyekért felelős Diyanet (korábban minisztérium, jelenleg a Miniszterelnökség alá rendelt intézmény) révén a mecsetek építése és fenntartása, az ott dolgozók fizetése a kormány feladata lett.

⁷¹ Zücher, Erik Jan: *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İletişim, 2012, itt: 417.

⁷² Avcı, Gamze: Religion, Transnationalism and Turks in Europe. *Turkish Studies*. 2005. 6(2), 201–213, itt: 208.

⁷³ Yanaşmayan, Zeynep: Role of Turkish Islamic Organization in Belgium: The Strategies of Diyanet and Milli Görüş. *Insight Turkey*. 2010. 12(1) 139-161.

tartozik. Jelenleg 1730 török tanár dolgozik Nyugat-Európában,⁷⁴ akik török nyelv és kultúra órákat (*Türkçe ve Türk Kültürü Dersleri Programları*)⁷⁵ tartanak a Minisztériumközi Közös Kulturális Bizottság (*Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonu* – BAOKK) révén.⁷⁶ A török nyelv oktatásának szabályozására Törökország több európai országgal kötött szerződéseket, így például a megfelelő tanárgárda biztosítására Párizs és Ankara 1978-ban írt alá egy megállapodást.⁷⁷ A tanárok közül több százan dolgoznak Németországban is, ahol a török gyerekek nemcsak az anyaországból, hanem kisebb létszámban ugyan, de németországi (sok esetben Törökországban tanult) tanároktól is tanulhatnak az iskolában.⁷⁸

A diaszpóra identitásának megőrzésére hivatott – az egyébként széles portfólióval rendelkező – Yunus Emréről elnevezett kulturális intézetek hálózata is (*Yunus Emre Kültür Merkezi*).⁷⁹ A világszerte már régóta létező kulturális intézetek mintájára 2007-ben kezdték el kiépíteni ezek rendszerét. A gyorsan terebélyesedő hálózat azóta már több tucat központból áll, s a világ számos országában vannak fiálái, így 2013 őszétől Magyarországon is. Yunus Emre Kulturális Intézetek java-

⁷⁴ A jogi szabályozást lásd bővebben: Yurtdışında Okutman ve Öğretmen Görevlendirilmesi. Letöltés helye: <http://abdigm.meb.gov.tr/www/yurt-disi-gorevlendirmeleri/icerik/31> Letöltés ideje: 2015. 06. 01.

⁷⁵ Az elsőtől a tizedik osztályig tartó oktatásról bővebben: letöltés helye: http://strazburg.meb.gov.tr/habers/yeni_ogretim_program.pdf; Letöltés ideje: 2015. 06. 01.

⁷⁶ A bizottság munkáját a Külügyminisztérium koordinálja, de helyet kapnak benne a kulturális és az oktatási minisztériumok képviselői is. Forrás: Török Külügyminisztérium: letöltés helye: http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa; letöltés ideje: 2015. 05. 23.

⁷⁷ Akıncı, Mehmet Ali: Fransa'da Türkçenin Öğretilmesinde Son Durum Türk Forumu Isina, Almagül (ed.): *Dünya Türk Forumu* TASAM, 2012, Isztambul, 361-376. p. 365.

⁷⁸ A németországi helyzetről lásd bővebben: Yıldız, Cemal: Yurt Dışında Yaşayan Türk Çocuklarına Türkçe Öğretimi (Almanya Örneği), YTB, 2012, Ankara letöltés helye: http://www.ytb.gov.tr/documents/ytb/files/yayinlar/kitaplar/Yurt_Disinda_Yasayan_Turk_Cocuklarına_Turkce_Ogretimi.pdf.és Küppers, Almut– Schroeder, Christoph – Gülbeyaz, Esin Işıl: Languages in Transition Turkish in Formal Education in Germany Analysis & Perspectives, Istanbul Policy Center – Stiftung Mercator Initiative, Policy Brief, 2014 letöltés helye: <http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2014/10/SEP-TEMBER-2014-ALMUT-KUPPERS.pdf> Letöltés ideje: 2015. 06. 02.

⁷⁹ Lásd bővebben az intézmény honlapján: <http://www.yee.org.tr/>

részt ugyanazokat a feladatokat látják el, mint más országok kulturális intézetei (nyelvvoktatás, kulturális programok szervezése stb.), viszont fontos hangsúlyt adnak a helyi törökséggel való kapcsolatfenntartásnak és kultúraápolásnak, amely a jelenlegi törökországi kultúrpolitika jegyében zajlik.⁸⁰

Konklúzió

Az elmúlt évtizedek alatt egy relatíve nagy létszámú török diaszpóra csoport jött létre, amely a vendégmunkások tömegéből egy transznacionálizálódó közösségé vált. A kormányzati politika erre reagálva már nem (csak) a gazdasági kapcsolatokra épít, hanem igyekszik felhasználni a közösséget politikai lobbiként, amely – főleg Európában – elősegítheti az ország uniós csatlakozását, segíthet az örmény diaszpóra lobbitevékenységének visszaszorításában, illetve Törökország nemzetközi presztízsét, befolyását növeli.

A diaszpóra irányában zajló török nemzetpolitika tehát két csoportra koncentrál. Egyrészt a még török állampolgársággal rendelkező török munkavállalókra és családjaikra, akiknek mind beilleszkedési, mind hazatérési problémáikban igyekeznek segíteni (pl. tanácsadási irodák vagy a Külügyminisztérium 13 konzulátusa Németországban). Másrészt Ankara figyelme a török állampolgársággal már nem rendelkező, jellemzően második vagy harmadik generációs bevándorlókat sem kerüli el. Ez pedig elsősorban az identitás megőrzésre és az anyaországgal fenntartott kapcsolatok elmélyítésére koncentrál, melynek legfontosabb színterei az iskolapad, a Diyanet hálózatainak keresztül működtetett mecsetek és a kulturális intézetek láncolata.

⁸⁰ A török kultúra külföldi megjelenítéséről lásd: Kaya, Ayhan – Tecmen, Ayşe: The Role of Common Cultural Heritage in External Promotion of Modern Turkey: Yunus Emre Cultural Centres Working Paper, 2011, No: 4